

Economía e sociedade española no século XIX

1. Marco xeral da España do século XIX

1.1. Contexto político: inestabilidade e cambio de réxime

A economía e a sociedade españolas do século XIX non se poden entender sen o **profundo proceso de transformación política** que atravesa o país. España pasa dun **Antigo Réxime absolutista** a un **Estado liberal**, pero este tránsito é lento, conflitivo e irregular.

- **Guerra da Independencia (1808–1814):** Supón a ruptura definitiva co sistema borbónico tradicional. A invasión napoleónica provoca a crise do Estado, a aparición das **Xuntas**, a resistencia popular e a convocatoria das **Cortes de Cádiz**, que aproban a **Constitución de 1812**, un texto liberal que proclama a soberanía nacional, a separación de poderes e a igualdade xurídica.
- **Restauración absolutista (1814–1833):** Fernando VII restaura o absolutismo e anula a obra gaditana. A alternancia entre períodos absolutistas e liberais (Trienio Liberal, Década Ominosa) xera unha enorme **inestabilidade institucional**, que dificulta calquera modernización económica.
- **Guerras carlistas (1833–1876):** Enfrontan o liberalismo (isabelinos) co tradicionalismo (carlistas). Ademais de ser conflitos dinásticos, representan dous modelos de sociedade:
 - **Carlistas:** defensa do Antigo Réxime, foros, relixión tradicional.
 - **Liberais:** Estado centralizado, reformas económicas, sociedade de clases. As guerras destrúen recursos, paralizan investimentos e impiden a consolidación dun mercado nacional.
- **Construcción do Estado liberal (1833–1874):** A partir de 1833, e especialmente desde 1836, implántase progresivamente un **Estado liberal centralizado**, con novas institucións:
 - Administración territorial moderna.
 - Novo sistema fiscal.
 - Exército nacional.
 - Código Civil e Penal.
 - Sufraxio censitario. Esta estrutura é esencial para o desenvolvemento económico, pois crea un marco xurídico estable para a propiedade e o mercado.
- **Inestabilidade crónica:** Pronunciamentos militares, cambios de constitución, crises de goberno e conflitos sociais dificultan a continuidade das políticas económicas. A falta de estabilidade política é un dos factores que explican o **atraso económico español** respecto a Europa occidental.

1.2. Posición de España en Europa

Durante o século XIX, España mantén unha posición **periférica** no contexto europeo.

- **Atraso económico estrutural:** Mentres países como Reino Unido, Francia, Bélxica ou Alemaña avanza cara á industrialización, España segue sendo un país **agrario**, cunha produtividade baixa e unha estrutura social tradicional.
- **Perda do Imperio americano (1808–1824):** A independencia das colonias supón:
 - Perda de mercados protexidos.
 - Redución de ingresos fiscais.
 - Desaparición dos fluxos de metais preciosos.

- Necesidade de reorientar o comercio cara a Europa. Isto agrava a crise económica e obriga a redefinir a política comercial.
- **Debilidade tecnolóxica e educativa:** A alfabetización é baixa, a ciencia e a técnica teñen escasa implantación e a universidade está atrasada respecto a Europa. Isto limita a capacidade de innovación e a formación de capital humano.
- **Dependencia exterior:** España depende crecientemente de capitais estranxeiros (británicos, franceses, belgas) para financiar ferrocarrís, minas e banca. Esta dependencia condiciona o modelo de crecemento e reforza o carácter **periférico e dependente** da economía española.

1.3. Consecuencias económicas do contexto político

A combinación de guerras, inestabilidade e atraso estrutural provoca:

- **Inseguridade xurídica**, que desincentiva o investimento.
- **Dificultade para crear un mercado nacional integrado**, debido á falta de infraestruturas e á fragmentación territorial.
- **Escaseza de capital**, tanto público como privado.
- **Lentitude na modernización agraria e industrial**, que só se acelera parcialmente a partir de mediados de século.

2. Transformacións agrarias e reforma liberal da propiedade

2.1. A agricultura a comezos do século XIX

A economía española era fundamentalmente **agraria**, cun sector primario que ocupaba máis do 70% da poboación activa. O atraso técnico e estrutural condicionaba toda a economía.

- **Predominio da agricultura de subsistencia:** O cultivo principal era o **cereal extensivo** (trigo, centeo), con rotacións simples e escasa fertilización. A produtividade era baixa e moi dependente do clima, o que provocaba frecuentes **crises de subsistencia**.
- **Técnicas tradicionais:**
 - Arado romano.
 - Escasa mecanización.
 - Uso limitado de abonos.
 - Dependencia da forza animal e humana. Isto impedía o aumento da produción e a especialización.
- **Estrutura da propiedade: un sistema feudalizado:**
 - **Señoríos xurisdiccionais:** a nobreza exercía poder político e económico sobre os campesiños.
 - **Maiozagos:** impedían a venda ou división das terras familiares.
 - **Bens comunais:** pastos, montes e terras de uso colectivo.
 - **Mans mortas:** propiedades da Igrexa e institucións que non podían venderse. Esta estrutura bloqueaba a mobilidade da terra e impedía a formación dun mercado agrario moderno.
- **Dualidade territorial:**

- **Latifundio** (Andalucía, Estremadura, Castela-La Mancha): grandes explotacións en mans de poucos propietarios, traballadas por xornaleiros.
- **Minifundio** (Galicia, Cantábrico, Cataluña interior): pequenas parcelas, fragmentación extrema, rendemento baixo. Esta dualidade condicionará toda a historia agraria contemporánea.

2.2. Reforma agraria liberal

O liberalismo buscaba **desmontar o Antigo Réxime** e crear unha estrutura agraria baseada na **propiedade privada plena**, libre de vínculos e privilexios.

- **Obxectivo central:** Crear un **mercado libre de terras**, aumentar a produtividade e xerar unha base social de apoio ao réxime liberal.
- **Medidas principais:**
 - **Abolición do réxime señorial (1837):**
 - Elimínanse os dereitos xurisdiccionais dos señores.
 - Os campesiños deixan de pagar rendas feudais.
 - As terras dos señoríos convértense en propiedade privada (moitas veces dos antigos señores).
 - **Desvinculación dos maiorazgos (1841):**
 - As terras vinculadas pasan a ser vendibles.
 - Permite a circulación da propiedade, pero favorece sobre todo á nobreza, que vende parte das terras para obter liquidez.
 - **Liberdade de contratos agrarios:**
 - Arrendamentos, foros e aparcerías quedan regulados polo mercado.
 - A relación propietario-campesiño deixa de ser feudal e pasa a ser capitalista.
- **Lóxica liberal:** A reforma non pretende unha redistribución social da terra, senón **crear propietarios capitalistas**, capaces de investir e modernizar.

2.3. As desamortizacións

As desamortizacións son o proceso máis profundo da reforma liberal. Consisten na **expropiación e venda en poxa pública** de bens que non podían venderse (mans mortas).

Concepto clave:

- **Desamortizar = mobilizar terras inmovilizadas**, converténdolas en propiedade privada e suxeitas ao mercado.

2.3.1. Desamortizacións iniciais (Godoy e Cortes de Cádiz)

- **Godoy (1798):** Venda de bens da Igrexa para financiar a Facenda en crise. Alcance limitado.
- **Cortes de Cádiz (1813):** Intento de vender bens eclesiásticos e municipais. A restauración absolutista paraliza o proceso.

2.3.2. Desamortización de Mendizábal (1836)

- **Contexto:** Primeira Guerra Carlista e necesidade de financiar o exército liberal.

- **Bens afectados:** bens das ordes relixiosas regulares (mosteiros).
- **Obxectivos:**
 - Obter ingresos para o Estado.
 - Debilitar o poder económico da Igrexa.
 - Crear unha base social liberal (burguesía propietaria).
- **Resultados:**
 - Grandes compradores: burguesía urbana, comerciantes, antigos nobres.
 - Pequenos campesiños non puideron acceder ás terras por falta de capital.
 - A estrutura agraria non se democratiza.

2.3.3. Desamortización de Madoz (1855)

- **Bens afectados:**
 - Bens municipais (propios e comúns).
 - Algúns bens eclesiásticos non vendidos antes.
- **Obxectivos:**
 - Reducir a débeda pública.
 - Financiar infraestruturas, especialmente o **ferrocarril**.
- **Consecuencias sociais graves:**
 - Perda dos **comunais**, fundamentais para a supervivencia dos campesiños pobres.
 - Aumento da pobreza rural e dos conflitos sociais.

2.3.4. Consecuencias económicas das desamortizacións

- **Aumento da superficie cultivada**, pero sen mellora técnica significativa.
- **Concentración da propiedade:** a terra pasa a mans de grandes propietarios.
- **Escasa modernización:**
 - Non se introducen fertilizantes nin maquinaria.
 - Mantense o sistema extensivo.
- **Entrada de capitais privados**, pero orientados á compra de terras, non á innovación.

2.3.5. Consecuencias sociais

- **Campesiñado empobrecido:**
 - Sen acceso á terra.
 - Sen comunais para pasto, leña ou cultivo.
 - Dependencia dos xornales e salarios baixos.
- **Fusión nobreza-burguesía:** A compra de terras por parte da burguesía e a adaptación da nobreza ao capitalismo xeran unha **oligarquía terratenente**.
- **Conflitos agrarios:**

- Motíns, ocupacións de terras, queima de arquivos.
- Especialmente intensos en Andalucía e Estremadura.

2.4. Balance da reforma agraria liberal

- **Modernización incompleta:** Elimináronse os obstáculos feudais, pero non se transformou o modelo produtivo.
- **Fracaso social:** Non se creou unha clase media agraria; consolidouse unha estrutura desigual.
- **Impacto a longo prazo:** A “cuestión agraria” converterase nun dos grandes problemas de España ata o século XX.

3. Industrialización, transportes e infraestruturas

3.1. Características xerais da industrialización española

A industrialización en España durante o século XIX foi **tardía, lenta, incompleta e moi desigual territorialmente**. Isto explica boa parte do atraso económico respecto a Europa occidental.

Factores que explican o atraso industrial español

- **Débil mercado interior:** A maior parte da poboación vivía no campo, con baixos ingresos e escasa capacidade de consumo. Isto limitaba a demanda de produtos industriais.
- **Escaseza de capitais nacionais:** A burguesía española investiu preferentemente en **terra** (desamortizacións) e non en industria. O Estado, pola súa banda, estaba afogado pola débeda pública.
- **Atraso tecnolóxico e educativo:**
 - Baixa alfabetización.
 - Escasa formación técnica.
 - Universidades pouco orientadas á ciencia aplicada. Isto dificultaba a innovación e a adopción de maquinaria moderna.
- **Problemas enerxéticos:** O carbón español era abundante pero de **baixa calidade** e difícil acceso. A minería asturiana, por exemplo, tiña problemas de transporte ata a chegada do ferrocarril.
- **Inestabilidade política:** Guerras carlistas, pronunciamentos e crises dificultaron a continuidade das políticas económicas.

Un proceso moi desequilibrado

A industrialización española non foi uniforme:

- **Cataluña** → **téxtil (algodón).**
- **País Vasco** → **siderurxia e metalurxia.**
- **Asturias** → **carbón.**
- **Málaga, Sevilla, Madrid** → **intentos industriais puntuais.**

O resto do país permaneceu **agrario e pouco industrializado**, xerando fortes desigualdades rexionais que perduraron ata o século XX.

3.2. Industria téxtil catalá

Foi o **sector pioneiro e máis dinámico** da industrialización española.

Razóns do seu éxito relativo

- **Tradición manufacturera previa** (séculos XVIII e XIX).
- **Acceso ao mercado colonial cubano** ata 1898, que absorbía moito algodón catalán.
- **Iniciativa empresarial forte**, con familias industriais moi activas.
- **Introdución temperá da máquina de vapor**, que permitiu mecanizar a produción.

Necesidade de proteccionismo

A industria catalá non podía competir cos téxtiles británicos, polo que reclamou:

- **Aranceis elevados** para impedir a entrada de produtos estranxeiros.
- **Política proteccionista**, que se mantivo durante boa parte do século XIX.

Este proteccionismo xerou tensións con outras rexións, máis favorables ao **librecambismo**.

Concentración urbana

Barcelona e o seu entorno convertéronse nun **centro industrial moderno**, con:

- Fábricas mecanizadas.
- Proletariado industrial crecente.
- Infraestruturas urbanas en expansión (ensanches).

3.3. Siderurxia e minería

A industria pesada española desenvolveuse con forza desigual.

País Vasco: o gran centro siderúrxico

- O ferro vasco era de **altísima calidade** (baixo fósforo).
- A partir de 1876, coa fin da terceira guerra carlista, chega **capital estranxeiro**, sobre todo británico.
- Créanse grandes empresas siderúrxicas (Altos Hornos de Vizcaya, 1902).
- O carbón necesario importábase de Inglaterra, o que abarataba custos grazas ao tráfico marítimo.

Asturias: minería do carbón

- Carbón abundante pero de difícil extracción.
- Problemas de transporte ata a chegada do ferrocarril.
- Desenvolvemento industrial limitado, pero esencial para o abastecemento enerxético.

Outras zonas mineiras

- **Río Tinto (Huelva)**: cobre, explotado por empresas británicas.
- **Almadén (Ciudad Real)**: mercurio, unha das minas máis importantes do mundo.
- **Cartagena e Linares**: chumbo e prata.

A minería española estivo moi ligada ao **capital estranxeiro**, que controlaba concesións e beneficios.

3.4. Ferrocarril e redes de transporte

O ferrocarril foi a **gran revolución económica do século XIX** en España.

Lei Xeral de Ferrocarrís (1855)

- Permitía a entrada masiva de **capital estranxeiro**.
- Garantía beneficios aos investidores.
- Establecía un modelo de rede radial centrada en Madrid.

Problemas estruturais

- **Ancho de vía diferente ao europeo** (máis ancho), dificultando a conexión con Francia.
- **Rede radial**, pouco eficiente para o tráfico económico (mellor sería unha rede en malla).
- **Dependencia de capitais franceses e británicos**, que priorizaron liñas rendibles para eles.

Impacto económico e social

- Integración progresiva do **mercado interior**.
- Redución de tempos e custos de transporte.
- Impulso á minería (carbón, ferro) e á industria siderúrxica.
- Creación de emprego e urbanización de novas áreas.
- Modernización das comunicacións e do comercio.

O ferrocarril non industrializou España por si só, pero foi unha **condición necesaria** para o desenvolvemento posterior.

3.5. Balance da industrialización española no século XIX

- **Proceso incompleto e desigual**, con dous focos principais (Cataluña e País Vasco).
- **Dependencia exterior** en capital, tecnoloxía e enerxía.
- **Escasa diversificación industrial**.
- **Impacto limitado sobre o conxunto da economía**, que segue sendo agraria.
- **Desigualdades rexionais crecentes**, que marcarán a historia económica posterior.

4. Sistema financeiro, comercio e integración no mercado mundial

4.1. Desenvolvemento da banca e do crédito

A construción do Estado liberal e o proceso de industrialización fixeron necesaria a creación dun **sistema financeiro moderno**, capaz de mobilizar capital, financiar infraestruturas e soste-lo gasto público.

A evolución da banca española no século XIX

- **Banco de San Carlos (1782) → Banco de San Fernando (1829)** Institución precursora, encargada de xestionar a débeda pública e emitir papel moeda. Non era un banco moderno, senón unha entidade semiestatal.

- **Banco de Isabel II (1844)** Banco privado que competía co Banco de San Fernando. A súa fusión en 1847 dará lugar ao **Banco de España**.
- **Banco de España (desde 1847, privilexios desde 1874)**
 - Converteuse no **banco emisor** de billetes en exclusiva.
 - Actuou como prestamista do Estado.
 - Tivo un papel central na estabilización monetaria.

Sociedades de crédito e banca privada

A partir de 1856, coa Lei de Sociedades de Crédito, xorden entidades que financian:

- Ferrocarrís.
- Minería.
- Obras públicas.
- Primeiras industrias.

Moitas destas sociedades estaban vinculadas a **capital francés e británico**, o que reforza a dependencia exterior.

Limitacións do sistema financeiro español

- Escaseza de aforro interno.
- Forte dependencia da banca estranxeira.
- Prioridade do investimento en débeda pública fronte á industria.
- Falta de bancos industriais potentes, como os existentes en Alemaña ou Francia.

O resultado é un sistema financeiro **insuficiente para impulsar unha industrialización ampla**.

4.2. Comercio interior

O comercio interior español estivo condicionado por:

A fragmentación histórica do mercado

- Existencia de **aduanas interiores** ata mediados do século XIX.
- Pesos e medidas diferentes segundo rexións.
- Malas comunicacións (camiños deficientes, transporte lento e caro).

A construción do **ferrocarril** e a unificación fiscal e administrativa do Estado liberal permitiron:

- A creación dun **mercado nacional integrado**.
- A circulación máis rápida de produtos agrícolas e industriais.
- A especialización rexional (Cataluña → téxtil; País Vasco → siderurxia; Andalucía → aceite e viño).

Limitacións persistentes

- Baixa renda da poboación → pouca demanda de bens industriais.
- Predominio do autoconsumo no campo.
- Escasa urbanización ata finais de século.

O comercio interior mellora, pero non alcanza o dinamismo doutros países europeos.

4.3. Comercio exterior

A política comercial española oscilou entre **proteccionismo** e **librecambismo**, segundo os intereses das elites económicas.

Exportacións principais

- **Produtos agrarios:**
 - Viño (Cataluña, Valencia).
 - Aceite (Andalucía).
 - Cítricos (Levante).
 - Trigo e cereais (Castela).
- **Produtos minerais:**
 - Ferro vasco.
 - Mercurio de Almadén.
 - Cobre de Río Tinto.
 - Chumbo de Linares.
- **Produtos industriais:** Téxtil catalán, especialmente cara a Cuba e Filipinas ata 1898.

Importacións principais

- Maquinaria industrial.
- Carbón estranxeiro (británico).
- Produtos manufacturados.
- Algodón en rama para a industria téxtil.

Perda do imperio americano

A independencia das colonias supuxo:

- Perda de mercados protexidos.
- Necesidade de competir en mercados abertos.
- Reorientación cara a Europa e o Mediterráneo.

Debate arancelario

- **Proteccionistas:** Cataluña (téxtil), País Vasco (siderurxia), grandes propietarios cerealistas.
- **Librecambistas:** exportadores de viño, cítricos e aceite; comerciantes vinculados ao comercio exterior.

Este conflito marcará toda a política económica do século XIX.

4.4. Integración no mercado mundial

España intégrase no capitalismo internacional, pero de forma **dependente e periférica**.

Características desta integración

- Exportación de **produtos primarios** (agrarios e minerais).
- Importación de **produtos industriais** e tecnoloxía.
- Dependencia de **capital estranxeiro** para financiar ferrocarrís, minas e banca.
- Papel crecente das empresas británicas e francesas na economía española.

Consecuencias

- Modernización parcial (ferrocarril, minería).
- Dependencia tecnolóxica e financeira.
- Especialización en sectores de baixo valor engadido.
- Aumento das desigualdades rexionais.

España entra no mercado mundial, pero non como potencia industrial, senón como **economía subalterna**, especializada en materias primas.

4.5. Balance do sistema económico español no século XIX

- **Modernización incompleta:** Avances en banca, comercio e infraestruturas, pero insuficientes para unha industrialización plena.
- **Dependencia exterior:** Capital, tecnoloxía e maquinaria proceden do estranxeiro.
- **Especialización primaria:** Exportación de produtos agrarios e minerais, non industriais.
- **Desigualdades rexionais:** Cataluña e País Vasco avanza; o resto do país queda atrasado.
- **Debilidade estrutural:**

5. Evolución demográfica e urbanización

5.1. Demografía española no século XIX

A evolución demográfica española durante o século XIX caracterízase pola **lentitude** e pola **persistencia do réxime demográfico antigo**, en contraste coa transición demográfica máis temperá doutros países europeos.

Características do réxime demográfico antigo

- **Altas taxas de natalidade** (30–35‰): A familia campesiña necesitaba moitos fillos para traballar a terra e asegurar a supervivencia familiar.
- **Altas taxas de mortalidade** (25–30‰):
 - Epidemias (cólera, varíola, gripe).
 - Malnutrición e crises de subsistencia.
 - Condicións hixiénicas deficientes.
 - Mortalidade infantil moi elevada.
- **Crecedemento vexetativo baixo**, pero positivo: A poboación pasa aproximadamente de **11 millóns (1800)** a **18–19 millóns (1900)**.

Factores que explican o lento crecemento

- **Guerras frecuentes:** Guerra da Independencia, guerras carlistas, conflitos coloniais.
- **Crises agrarias periódicas:** malas colleitas, carestía de alimentos.
- **Atraso sanitario:** falta de sistemas de saneamento, escasa medicina preventiva.
- **Escasa urbanización:** a maioría da poboación vivía no campo, onde a mortalidade era máis alta.

Inicio tardío da transición demográfica

A transición demográfica (descenso da mortalidade seguido do descenso da natalidade) comeza en España a finais do século XIX, máis tarde que en Francia, Reino Unido ou Alemaña.

5.2. Migracións internas e externas

As migracións son un elemento clave para entender a transformación social e económica do país.

Migracións internas: o éxodo rural

- A partir de mediados do século XIX, comeza un movemento de poboación do **campo ás cidades**, aínda que máis lento que noutros países.
- Causas:
 - Pobreza rural e falta de terra.
 - Mecanismos de explotación agraria ineficientes.
 - Atracción das cidades industriais (Barcelona, Bilbao, Madrid).
- Consecuencias:
 - Crecemento dos barrios obreiros.
 - Aumento da presión sobre os servizos urbanos.
 - Formación dun proletariado industrial.

Migracións externas: emigración ultramarina

A partir de 1880 intensifícase a emigración cara a:

- **Arxentina** (principal destino).
- **Cuba** (ata 1898).
- **Uruguai, México, Brasil.**
- **Alxeria francesa** (especialmente desde o Levante e Baleares).

Causas da emigración:

- Crises agrarias e pobreza rural.
- Falta de oportunidades laborais.
- Atraente demanda de man de obra en América.
- Redes migratorias familiares e locais.

Consecuencias:

- Envío de remesas ás familias.

- Alivio da presión demográfica no campo.
- Perda de poboación nova e activa en zonas rurais.

5.3. Urbanización

A urbanización española acelérase a partir de mediados do século XIX, pero segue sendo **modesta** en comparación con Europa occidental.

Crecedemento das cidades

- As cidades máis dinámicas son:
 - **Barcelona** (industria téxtil).
 - **Bilbao** (siderurxia e porto).
 - **Madrid** (capital administrativa).
 - **Valencia** (comercio e agroindustria).
 - **Sevilla e Málaga** (portos e comercio).
- O crecedemento urbano está ligado á industrialización e ao ferrocarril.

Ensanches burgueses

A partir de 1860, moitas cidades deseñan **plans de ensanche**:

- Barcelona (Plan Cerdà, 1859).
- Madrid (Castro, 1860).
- Valencia, Bilbao, San Sebastián...

Características:

- Rúas amplas e regulares.
- Vivendas de calidade para clases medias e altas.
- Separación espacial entre burguesía e clases populares.

Barrios obreiros

- Situados na periferia, preto das fábricas.
- Vivendas pequenas, insalubres e con alta densidade.
- Falta de servizos básicos (auga potable, sumidoiros, iluminación).
- Condicións que favorecen enfermidades e mortalidade elevada.

Transformacións urbanas

- Introducción de servizos modernos:
 - Iluminación pública.
 - Tranvías.
 - Saneamento.
 - Abastecemento de auga.
- A cidade convértese no centro da vida económica, política e cultural.

5.4. Balance demográfico e urbano do século XIX

- **Crecemento demográfico lento**, pero constante.
- **Persistencia do réxime demográfico antigo** ata finais de século.
- **Inicio da transición demográfica**, pero tardío.
- **Urbanización desigual**, concentrada en Cataluña, País Vasco e Madrid.
- **Migracións internas e externas** como resposta á pobreza rural.
- **Formación dunha sociedade urbana e industrial**

6. Da sociedade estamental á sociedade de clases

6.1. Sociedade estamental do Antigo Réxime

A comezos do século XIX, España seguía estruturada segundo o modelo **estamental**, propio do Antigo Réxime. Este sistema baseábase na **desigualdade xurídica**, non económica.

Características fundamentais da sociedade estamental

- **División en tres estamentos:**
 - **Nobreza:** privilexios fiscais, xurisdicionais e sociais; control da terra e do poder político.
 - **Clero:** enorme influencia social e cultural; posuía grandes propiedades (mans mortas).
 - **Terceiro Estado:** campesiños, artesáns, comerciantes; carecían de privilexios.
- **Desigualdade legal:** A posición social non dependía da riqueza, senón do **nacemento**. Os privilexios eran xurídicos: exencións fiscais, acceso a cargos, foros especiais.
- **Economía baseada na terra:** A nobreza e o clero controlaban a maior parte das terras, mentres o campesiñado traballaba en condicións de dependencia.
- **Mobilidade social moi limitada:** Era difícil ascender socialmente, salvo mediante compra de títulos ou carreira eclesiástica.

Persistencia do modelo estamental

A pesar das reformas liberais, moitos trazos do sistema estamental **perduraron** ao longo do século XIX, especialmente no mundo rural.

6.2. Nacemento da sociedade de clases

Co triunfo do liberalismo e a abolición dos privilexios estamentais, a sociedade española comeza a transformarse nunha **sociedade de clases**, propia do capitalismo.

Principios do novo modelo social

- **Igualdade xurídica ante a lei:** A Constitución de 1837 e posteriores eliminan os privilexios estamentais.
- **Propiedade privada plena:** A reforma agraria liberal e as desamortizacións consolidan un sistema baseado na propiedade individual.
- **Sufraxio censitario:** A participación política depende da renda, non do estamento. Isto favorece ás elites económicas.

- **Mobilidade social teórica:** A riqueza convértese no principal criterio de diferenciación social, aínda que na práctica a mobilidade segue sendo reducida.

Unha sociedade de clases incompleta

A transición non foi plena:

- Persisten estruturas feudais no campo.
- A concentración da terra impide a creación dunha ampla clase media rural.
- A industrialización limitada reduce o tamaño da clase obreira e da burguesía industrial.

6.3. Principais grupos sociais

A sociedade española do século XIX queda estruturada en **catro grandes grupos**, cunha forte desigualdade entre eles.

6.3.1. Alta nobreza e alta burguesía

- **Fusión de elites:** A nobreza adapta o seu poder ao capitalismo, mentres a burguesía compra terras desamortizadas. Xorde unha **oligarquía terratenente** que controla:
 - A terra.
 - A política (Cortes, Senado, Exército).
 - A banca e as grandes empresas.
- **Poder político:** Dominan o sistema liberal, especialmente durante a Restauración (1875–1923).
- **Estilo de vida:** Residencias urbanas nos ensanches e pazos ou latifundios no campo.

6.3.2. Clases medias urbanas

- **Composición:** Profesións liberais (avogados, médicos, enxeñeiros), funcionarios, pequenos comerciantes, mestres, artesáns cualificados.
- **Papel político:** Son o principal apoio social do liberalismo e do Estado constitucional.
- **Aspiracións:** Estabilidade, educación, ascenso social, orde pública.
- **Limitacións:** A súa influencia é maior nas cidades, pero reducida no conxunto do país debido á escasa urbanización.

6.3.3. Campesiñado

É o grupo social maioritario durante todo o século XIX.

Diferencias rexionais:

- **Sur e centro (Andalucía, Estremadura, Castela):**
 - Predominio do **latifundio**.
 - Campesiños convertidos en **xornaleiros**, con salarios baixos e paro estacional.
 - Forte conflictividade social.
- **Norte e noroeste (Galicia, Cantábrico):**
 - **Minifundio** e explotacións familiares.
 - Economía de subsistencia.

- Emigración como saída á pobreza.
- **Levante:**
 - Agricultura máis dinámica (cereais, viño, cítricos).
 - Presenza de arrendatarios e pequenos propietarios.

Impacto das desamortizacións:

- Perda de bens comunais.
- Non acceso á terra.
- Empobrecemento e dependencia dos grandes propietarios.

6.3.4. Proletariado industrial

Aparece e crece nas zonas industrializadas:

- **Cataluña (técnico).**
- **País Vasco (siderurxia).**
- **Asturias (minería).**
- **Madrid e Valencia (industria e servizos).**

Condicións laborais:

- Xornadas de 12–14 horas.
- Salarios baixos.
- Traballo infantil e feminino.
- Falta de seguridade laboral.
- Vivendas insalubres nos barrios obreiros.

Conciencia de clase:

- A partir de mediados de século, o proletariado comeza a organizarse:
 - Sociedades de socorro mutuo.
 - Primeiras folgas.
 - Influencia do socialismo e do anarquismo.

6.4. Balance da transformación social

- **Fin formal da sociedade estamental**, pero persistencia de estruturas tradicionais.
- **Consolidación dunha sociedade de clases**, pero con forte desigualdade.
- **Dualidade social e territorial:**
 - España urbana e industrial vs. España rural e atrasada.
- **Nacemento do movemento obreiro**, que será clave no século XX.
- **Oligarquía terratenente** como grupo dominante, condicionando a política e a economía.

7. Conflitos sociais e movemento obreiro

7.1. Primeiras formas de protesta

Durante boa parte do século XIX, España experimenta un aumento progresivo da conflitividade social, derivada da pobreza rural, das duras condicións laborais e das transformacións económicas do liberalismo.

Motíns de subsistencia

- Foron frecuentes nas primeiras décadas do século.
- A poboación reaccionaba contra a **carestía do pan** e doutros produtos básicos.
- Dirixíanse contra:
 - Comerciantes acusados de acaparar gran.
 - Autoridades locais.
 - Propietarios que exportaban cereal en tempos de escaseza.
- Non eran movementos revolucionarios, senón **protestas tradicionais** para restaurar o “prezo xusto”.

Revueltas agrarias

- Especialmente intensas no **sur** (Andalucía, Estremadura).
- Causas:
 - Concentración da terra.
 - Xornaleiros sen traballo nin recursos.
 - Perda dos bens comunais tras a desamortización de Madoz.
- Formas de protesta:
 - Ocupación de terras.
 - Queima de arquivos (para eliminar débedas ou contratos).
 - Motíns contra os grandes propietarios.

Ludismo e sabotaxe industrial

- Presente sobre todo en Cataluña.
- Os obreiros destruían máquinas que consideraban responsables da perda de emprego ou da baixada de salarios.
- É unha forma inicial de protesta, previa á organización sindical moderna.

7.2. Organización obreira

A partir de mediados do século XIX, o proletariado industrial comeza a organizarse de maneira máis estruturada, influído polas correntes obreiras europeas.

Sociedades de socorro mutuo

- Primeiras formas de asociación legal.
- Obxectivo: axuda en caso de enfermidade, accidente, paro ou morte.
- Funcionaban como **proto-sindicatos**, pero sen capacidade reivindicativa directa.

Influencia das ideoloxías obreiras europeas

- **Socialismo utópico:** Primeiras ideas igualitarias e cooperativistas, con escasa implantación práctica.
- **Anarquismo:**
 - Moi influente en España, especialmente en Cataluña e Andalucía.
 - Defendía a acción directa, o mutualismo e a abolición do Estado.
 - A chegada da **AIT (Primeira Internacional)** en 1868 reforzou o movemento.
- **Marxismo:**
 - Menor implantación inicial que o anarquismo.
 - Presente sobre todo en Madrid e no País Vasco.
 - Defendía a organización política da clase obreira e a loita de clases.

Primeiras folgas e asociacións

- As folgas convértese nun instrumento habitual de presión laboral.
- Destacan:
 - Folgas téxtiles en Cataluña.
 - Conflitos mineiros en Asturias e Río Tinto.
 - Mobilizacións siderúrxicas en Bilbao.

A Internacional en España (1868–1874)

- A chegada da AIT durante o Sexenio Democrático supón un salto cualitativo.
- O anarquismo (Bakunin) gaña forza fronte ao marxismo.
- A represión posterior (Restauración) obriga a clandestinidade, pero o movemento xa está consolidado.

7.3. Reacción do Estado

O Estado liberal español, dominado pola oligarquía terratenente e burguesa, respondeu ao movemento obreiro con **represión e control**, especialmente ata finais do século XIX.

Lexislación restritiva

- Prohibición de asociacións obreiras en moitos períodos.
- Persecución de líderes sindicais.
- Control policial das folgas e reunións.

Represión directa

- Exército e Garda Civil interviñan frecuentemente en conflitos agrarios e folgas.
- Exemplos:
 - Represión de folgas téxtiles en Barcelona.
 - Conflitos agrarios en Andalucía.
 - Enfrontamentos mineiros en Asturias.

Lenta legalización

- A partir da década de 1880 comeza unha tímida apertura:
 - Permítese a creación de asociacións obreiras legais.
 - Xorden os primeiros sindicatos modernos.
- Aínda así, a represión segue sendo habitual.

7.4. Balance dos conflitos sociais e do movemento obreiro

- O movemento obreiro español nace nun contexto de **industrialización limitada**, pero consegue consolidarse.
- O **anarquismo** convértese na corrente dominante, especialmente en Cataluña e Andalucía.
- O **marxismo** terá maior protagonismo xa no século XX, coa creación do PSOE (1879) e da UGT (1888).
- Os conflitos sociais revelan:
 - A profunda desigualdade social.
 - A dureza das condicións laborais.
 - A incapacidade do Estado liberal para integrar politicamente ás clases populares.
- Estes movementos serán fundamentais para entender:
 - A crise da Restauración.
 - O ascenso do movemento obreiro no século XX.

8. Balance final: economía e sociedade española no século XIX

• 8.1. Rasgos económicos fundamentais

- Predominio da agricultura, con reforma liberal incompleta e escasa modernización técnica.
- Industrialización tardía, parcial e moi concentrada xeograficamente.
- Dependencia de capitais estranxeiros e atraso en infraestruturas (aínda que o ferrocarril supón un salto cualitativo).

• 8.2. Trazos sociais fundamentais

- Paso formal da sociedade estamental á sociedade de clases, pero con fortes permanencias do pasado.
- Forte desigualdade social: concentración da terra e da riqueza, pobreza rural e urbana.
- Nacemento e consolidación das clases medias e do proletariado industrial.

• 8.3. Consecuencias de longo prazo

- Atraso relativo fronte a Europa occidental que condicionará o século XX.
 - Persistencia da “cuestión agraria” e da “cuestión social” como problemas centrais.
 - Base estrutural para os conflitos políticos e sociais posteriores (crise da Restauración, movemento obreiro, conflitos agrarios, etc.).
-